

УДК 911.37

Мальчикова Д.С.,
доктор географічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-економічної географії
Херсонський державний університет

Лозова Л.В.,
студентка факультету біології, географії і екології
Херсонський державний університет

СУЧАСНІ ВНУТРІШНІ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

У статті проаналізовано сучасні суспільні перетворення, зумовлені нестабільною політичною ситуацією на Сході України. Визначено причини й наслідки масових внутрішніх міграційних потоків населення зі Сходу України та Автономної Республіки Крим.

Ключові слова: суспільні перетворення, внутрішня міграція, вимушено переміщені особи, антитерористична операція.

В статье проанализированы современные общественные преобразования, обусловленные нестабильной политической ситуацией на Востоке Украины. Определены причины и последствия массовых внутренних миграционных потоков населения с Востока Украины и Автономной Республики Крым.

Ключевые слова: общественные преобразования, внутренняя миграция, вынужденно перемещенные лица, антитеррористическая операция.

Malchykova D.S., Lozova L.V. MODERN INTERNAL MIGRATION IN UKRAINE: TRENDS, PROBLEMS, SOLUTIONS

The article analyzes the current social changes caused by the non-stable political situation in Eastern Ukraine. The reasons and consequences of massive internal population migration flows from the East of Ukraine and Crimea.

Key words: social transformation, internal migration, forced displaced persons, anti-terrorist operation.

Постановка проблеми. Сьогодні суспільні перетворення, які відбуваються в Україні під впливом агресії з боку Росії, змінюють не лише життя українців, вони змінюють долю держави загалом. Унаслідок анексії Криму, війни на Сході та проросійської диверсії кількість біженців зростає з кожним днем.

Станом на 2015 рік кількість вимушених переселенців сягнула понад 4% осіб [6]. Унаслідок політичної, економічної нестабільності люди масово поки-дають окуповані території. Більшість областей, у які переїзять переселенці з Донбасу, не готові їх прийняти. Це зумовлено, зокрема, неготовністю економіки та інфраструктури цих регіонів до такої перенасиченості населенням. Має місце відсутність житла, робочих місць та фінансової допомоги біженцям. Нестабільна політична ситуація на Сході України та агресія з боку Росії гальмує інвестиційні процеси на окупованих

територіях, погіршує умови життя населення, унаслідок чого більшість населення прагне перебраться до промислових центрів, що призводить, у свою чергу, до дезурбанізації малих міст і селищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема міграційного руху приділяли увагу географи, економісти, соціологи, зокрема Н. Алісов, Д. Бакишаєв, О. Баталов. Наслідки воєнних конфліктів на Донбасі досліджено у працях С. Дорош, С. Лаврова, М. Паламарчука, В. Смаль, Т. Юдіна.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення причин виникнення наслідків і розвитку процесів внутрішньої міграції на території України. Це зумовлює необхідність вирішення таких завдань:

– охарактеризувати історичні особливості і причини сучасних процесів внутрішньої міграції в Україні;

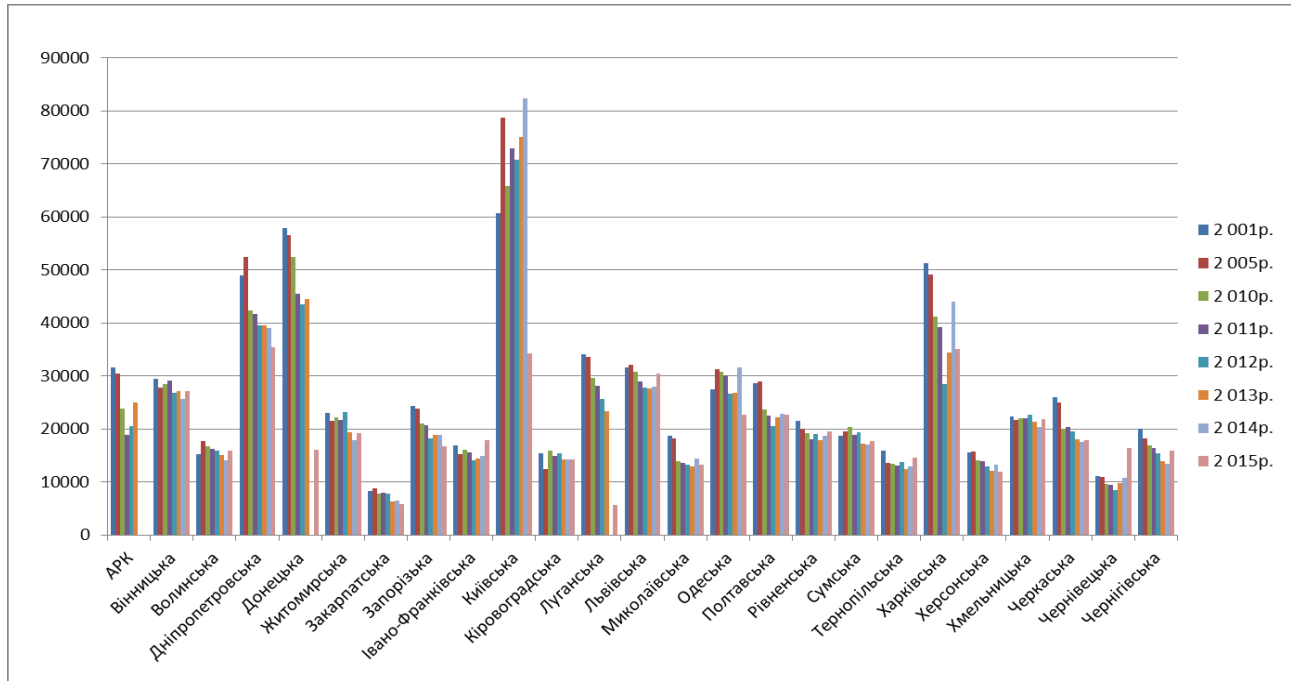

– охарактеризувати сучасну геополітичну та соціально-економічну ситуацію в Україні;

– показати зміни внутрішньої активності населення у контексті сучасних суспільних перетворень.

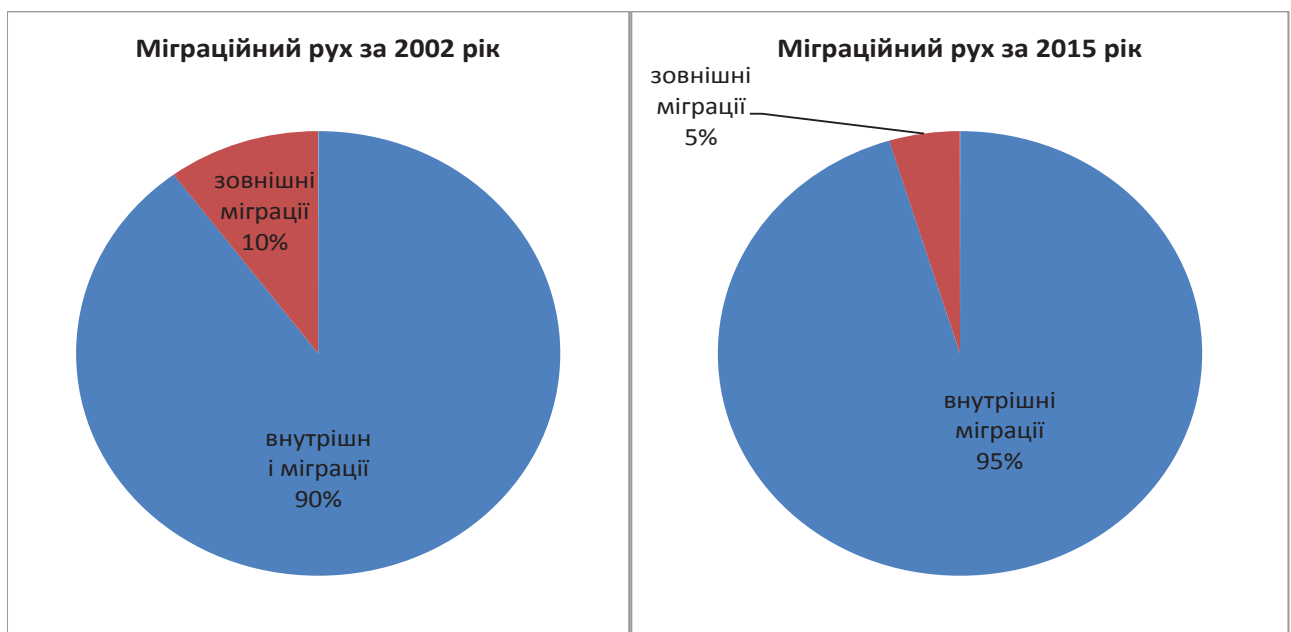
Виклад основного матеріалу дослідження. Під терміном «міграція» зазвичай розуміється

переміщення населення у межах однієї країни (внутрішня міграція) чи за її межі (зовнішня міграція). Загалом існує більше чотирьох десятків її визначень. Найчастіше дослідники розглядають міграцію лише як територіальні переміщення людей, які пов'язані з перетином певних кордонів – адміністративних чи державних.

Рис. 1. Динаміка процесів внутрішньої міграції в Україні в період 2001–2015 рр.

*Складено за даними Державної служби статистики України [7–14]

Рис. 2. Динаміка розвитку міграційних процесів в Україні

*Складено за даними Державної служби статистики України [7; 14]

У міграції як суспільному явищі виокремлюють три параметри:

- 1) чинник мобільності;
- 2) чинник потреб;
- 3) чинник стабільності [1, с. 4].

Міграційні процеси можуть бути спричинені низкою причин, серед яких:

- соціально-економічні (пошук кращих умов життя);
- екологічні (вимушені переселення із забруднених територій);
- політичні (виїзд із території воєнних дій або політичного переслідування);
- сімейно-побутові (возз'єднання родин);
- релігійні (переїзд до духовних спадщин) [2, с. 3].

Внутрішні міграції для України не є чимось новим. Цей процес переселення населення був характерним уже для часів Київської Русі. Найчисельніші міграційні рухи відбулись у ХХ столітті. Саме у цей період формувалася не лише політична система України, а й соціально-побутовий устрій українського народу. Домінуючими факторами розвитку міграційних процесів є не тільки соціально-економічні умови, а й політична нестабільність.

Найбільш поширеними причинами саме внутрішньої міграції є соціально-економічні чинники. Суть таких міграцій населення полягає у забезпеченні кількісної та якісної відповідності між потребою у робочій силі та наявністю її у різних регіонах держави, а також у реалізації праг-

нень працівників задовольнити особисті потреби соціального, професійно-кваліфікаційного та духовного характеру. Якщо в першому випадку зазвичай людина сама наважується на зміну свого місця проживання, то у другому випадку міграція є примусовою. Причинами примусових міграцій на території України в різні історичні часи були:

- голодомор 1932–1933 рр.;
- Перша та Друга світові війни;
- масові репресії української інтелігенції у 40-х рр. ХХ ст.;
- радянська українізація земель у 50-х рр. ХХ ст.;
- політичні переслідування;
- екологічна катастрофа на Чорнобильській АЕС у 1986 р. [5].

Після краху радянської системи і здобуття країною незалежності обсяги внутрішніх міграцій значно скоротилися, що було наслідком зникнення властивих попередній добі організованих переселень і наборів робочої сили, а також пов'язано з комерціалізацією сфери освіти, ростом цін на житло, труднощами з працевлаштуванням тощо. Особливо ця ситуація була характерна для початку ХХІ ст. (рис. 1, 2). Якщо на рубежі 1980–1990-х рр. усередині України фіксувалося до 3 млн. фактів прибуття та вибуття, то нині – близько 1,3 млн.

Проте й досі внутрішньодержавні переїзди є найпоширенішою формою зміни місця проживання громадян України. За останні 25 років геополітична ситуація у світі кардинально змі-

Таблиця 1

Країни світу з найбільшою кількістю внутрішньо переселених осіб станом на 31.12.2015 р. [17].

№	Країна	Населення країни, млн.	Кількість ВПО	Кількість у % ВПО від загальної кількості населення країни
1.	Сирія	22,85	6 600 000	28,8%
2.	Колумбія	47,12	6 270 436	13,3%
3.	Ірак	33,42	3 290 310	9,8%
4.	Судан	37,96	3 182 286	8,3%
5.	Ємен	37,96	2 509 068	6,6%
6.	Нігерія	173,6	2 095 812	1,2%
7.	Південний Судан	11,3	1 696 962	15%
8.	Україна	42,6	4 678 587	10,9%
9.	Демократична Республіка Конго	67,51	1 500 000	2,2%
10.	Пакистан	182,1	1 459 000	0,8%

Таблиця 2
Кількість зруйнованих будівельних об'єктів у Донецькій та Луганській областях унаслідок проведення антитерористичної операції (2014–2015 рр.) [14]

Кількість об'єктів	Призначення об'єктів
217	заклади освіти
45	охорона здоров'я
51	культурне і спортивне призначення
81	адміністративні будівлі
14	об'єкти торгівлі
132	промислові об'єкти
на суму 4 млрд. 788 млн. гривень	

нилася: відбувся розпад Радянського Союзу, істотні зміни в колишніх соціалістичних державах Центральної та Східної Європи, об'єдналася Німеччина. На міжнародній арені з'явилася ціла низка нових держав, серед них і незалежна держава Україна.

Стратегічну спрямованість зовнішньополітичного курсу Української держави закладено в Декларації про державний суверенітет

України і в Основних напрямках зовнішньої політики України. Однією із найголовніших особливостей української геополітики є її багатовекторність і важливість європейської орієнтації нашої геостратегії.

Сьогодні Україна спрямована на розвиток економічних зв'язків із такими партнерами, як ЄС, США, АСЕАН, урегулювання воєнного конфлікту з Росією та налагодженням із нею партнерства. Україна позиціонує себе як самодостатня держава, яка може стати гідним партнером розвинутих держав. Але в сучасній економічній ситуації Україні необхідно розробити власний вектор розвитку і стабілізації економіки.

У 2014 році Україна вперше за роки незалежності зіткнулася не лише з масовими внутрішніми міграціями, а й із проблемою вимушених переселенців (ВПО). Причиною цих явищ став воєнно-політичний конфлікт між Росією та Україною на території Донецької і Луганської областей.

Порівняно з розвинутими країнами, де внутрішні переселення є важливим складником збалансування ринку праці та динамічного розвитку економіки (наприклад, у серед-

Таблиця 3

Список розграбованих підприємств на окупованих територіях

№	Назва підприємства	Спеціалізація підприємства	Область
1.	Філіал заводу «Мотор Січ»	головний виробник двигунів у країні	Донецька обл.
2.	Холдингова компанія «Топаз»	конструкція радіотехніки	Донецька обл.
3.	Стаханівський вагонобудівний завод	виробництво залізних дорожніх вагонів	Луганська обл.
4.	Стаханівський завод феросплавів	крем'янисті й марганцеві сплави	Луганська обл.
5.	Ясиноватський машинобудівельний завод	техніка для прокладання тунелів та метрополітенів	Донецька обл.
6.	Лутугинський науково-виробничий валковий комбінат	виробництво валків	Луганська обл.
7.	Луганський патронний завод	виробництво патронів	Луганська обл.
8.	Завод електронного машинобудування «Машзавод-100»	обладнання для вирощування монок-ристалів сапфіра	Луганська обл.
9.	Завод «Юність»	радіотехніка для авіації	Луганська обл.
10.	Луганський завод автоклапанів	виробництво клапанів	Луганська обл.
11.	Луганський машинобудівельний завод імені Пархоменка	гірничо-збагачувальне обладнання	Луганська обл.
12.	Завод гірничорятувальної техніки «Горизонт»	автобуси для порятунку людей	Луганська обл.
13.	Луганський електромашинобудівний завод	електроапаратура і різні комплектуючі для залізничного транспорту	Луганська обл.

*Складено за даними [6].

Таблиця 4
Максимальна кількість зареєстрованих безробітних серед переселенців в областях України у 2015 р.

№	Область	Кількість безробітних в областях України	У відсотках
1.	Київська (без міста Київ)	849 тис. осіб	8,58%
2.	Дніпропетровська	804 тис. осіб	8,12%
3.	Запорізька	802 тис. осіб	8,10%
4.	Харківська	703 тис. осіб	7,10%
5.	Черкаська	372 тис. осіб	3,76%
Україна		9,889500	

*Складено за даними [17].

ньому американець змінює місце проживання 13 разів упродовж життя, британець – 7 разів), мобільність українців невисока.

Внутрішньодержавні переїзди стримуються такими чинниками:

- низьким добробутом населення;
- дефіцитом і високою вартістю житла у провідних містах;
- слабкістю системи посередництва у працевлаштуванні в інших регіонах;
- порядком реєстрації місця проживання та прив'язкою до місця реєстрації доступу до багатьох соціальних послуг [18; 19].

Сьогодні Україна посідає восьме місце за ВПО у світі (табл. 1).

За даними Міністерства соціальної політики, найбільше ВПО [4] зареєстровано у Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській та Київській областях. Найменше ВПО розселено у Тернопільській, Чернівецькій, Рівненській, Закарпатській,

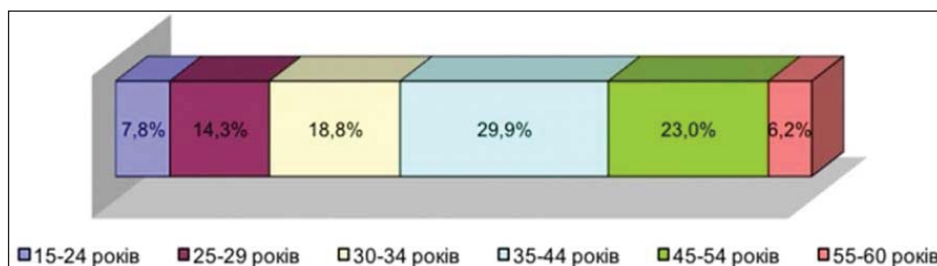
Івано-Франківській та Волинській областях. Це свідчить про нерівномірний регіональний розподіл ВПО в Україні, що призводить до надмірного соціального й адміністративного навантаження на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру регіонів поселення [14].

Нерівномірність географічного розподілу ВПО стає особливо очевидною під час порівняння відносних величин, наприклад, кількості переселенців у розрахунку на 10 тис. корінного населення. Вибір значною частиною переселенців регіонів, близьких до місць попереднього проживання, свідчить про намір повернутися до покинутих поселень. Сьогодні близько 19% населення України внаслідок війни на Сході України змушені покинути власні домівки.

За оцінками ООН, зробленим ще восени минулого року, на Донбасі припинили роботу близько 40 тисяч підприємств. Очевидно, що нині ця цифра набагато більша. Оцінки вартості зруйнованих складників виробничої, комунальної, соціальної, транспортної, енергетичної та іншої інфраструктури мають орієнтовний характер через неможливість оглянути об'єкти, розташовані на підконтрольній терористичним угрупованням території (табл. 2) [5; 16].

Усе частіше в новинах можна зустріти заголовки, в яких ідеться про мародерство на окупованій території. Так, сайт «Аргумент» опублікував список підприємств, які були розграбовані проросійськими бойовиками (табл. 3).

Наведений список – це лише ті об'єкти, які зареєстровані офіційно, а скільки розкрадених підприємств насправді не є відомо. Це неможливо встановити через те, що українська влада не контролює усю зону АТО [3].

Рис. 3. Вікова структура безробітних серед внутрішньо переселених осіб [17]

Ще одним негативним наслідком, спричиненим війною на Сході країни, є погіршення ситуації на ринку праці Донбасу та загалом в Україні. Зростання навантаження на одне вакантне робоче місце у середньому становить 2 особи. Найбільше робочих місць потребує соціальна група від 30–35 років [17] (рис. 3).

Внутрішньо переміщені особи працездатного віку мають високий освітній та кваліфікаційний рівні, оскільки більшість із них має вищу освіту. За даними ДСЗ, розподіл ВПО за освітою суттєво відрізняється від освітнього рівня загальної кількості безробітних. Особи з вищою освітою становлять понад 70%, із професійно-технічною – 19%, із початковою та середньою – 11% [8].

За направленням Державної служби зайнятості працевлаштувались 1,2 тис. осіб. Очевидно, цим пояснюється і відмінність в активності звернень переселенців до Держслужби зайнятості з 1 березня 2014 р. до 31 січня 2016 р. У Запорізькій області ВПО майже у 30 разів більше, ніж на Івано-Франківщині, а кількість тих, хто звернувся до Державної служби зайнятості, відрізняється у шість разів (табл. 4).

Dbcyjdrb/

Отже, сьогодні в Україні внаслідок агресії сусідньої держави занепадає економіка, руйнується інфраструктура окупованих територій, зменшується привабливість України на інвестиційному ринку, зростає частка ВПО, які впродовж двох років АТО не мають повноцінного соціального захисту й економічної стабільності [9; 10].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алисов Н.В. Экономическая и социальная география мира / Н.В. Алисов, Б.С. Хорев. – М. : Гардарики, 2003. – 215 с.
2. Бакишаев Д.К. Международное правовое регулирование вынужденной и трудовой миграции / Д.К. Бакишаев, Д.В. Иванов. – М. : Проект, 2013 – 392 с.
3. Баталов О.А. Внутренняя миграция та тимчасові переміщення в умовах політичних та соціально-економічних загроз / О.А. Малиновська, М.А. Піцик // Соціальна політика. – 2014. – № 17. – С. 23. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.

4. Дорош С. Переселенці з Донбасу: «За що це нам?» / Світлана До-рош // ВВС Україна. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com>.

5. Дюк А.А. Развитие миграционных процессов на территории Украины / А.А. Дюк // Кримський вісник. – 2014. – № 6. – С. 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsr.univ.kiev.ua>.

6. Коровай Є. Аргумент / Є. Коровай // Экономический журнал. – 2014. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://argumentua.com>.

7. Міграційних рух населення, 2001 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення; відп. за вип. П.П. Забродський. – К., 2002. – 27 с.

8. Міграційних рух населення, 2005 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення; відп. за вип. П.П. Забродський. – К., 2006. – 27 с.

9. Міграційних рух населення, 2010 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення; відп. за вип. Н.П. Павленко. – К., 2011. – 27 с.

10. Міграційних рух населення, 2011 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення; відп. за вип. О.А. Вишневська. – К., 2012. – 27 с.

11. Міграційних рух населення, 2012 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення; відп. за вип. О.А. Вишневська. – К., 2013. – 45 с.

12. Міграційних рух населення, 2013 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення; відп. за вип. О.Е. Остапчук. – К., 2014. – 45 с.

13. Міграційних рух населення, 2014 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення; відп. за вип. О.О. Кармазіна. – К., 2015. – 420 с.

14. Міграційних рух населення, 2015 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення; відп. за вип. О.А. Вишневська. – К., 2016. – 316 с.

15. Независимое бюро новостей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.polytech21.ru>.

16. Пістун М.Д. Развитие суспільної географії в Україні у ХХ – на початку ХХІ сторіччя / Микола Пістун. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2009. – 216 с.

17. Смаль В. Велике переселення: скільки в Україні переміщених осіб і як склалась їх доля / Валентина Смаль // Економічна правда. – 2016. – № 6. – С. 24–25.

18. Шевченко О.В. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ / О.В. Шевченко, В.І. Жук; Нац. ін-т стратег. досліджень. – 2015. – С. 92. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.

19. Юдина Т.Н. Социология миграции / Т.Н. Юдина. – М. : Академ. Проект, 2001. – 314 с.